Matematyka dla AiR

Wykład 1: Mechanika Newtona układu cząstek swobodnych

Gniewomir Sarbicki

Literatura

- W.Rubinowicz, W.Królikowski *Mechanika Teoretyczna*
- J. Awrejcewicz *Mechanika*
- H. Głowacki *Mechanika techniczna: Dynamika*
- T.Niezgodziński *Mechanika Ogólna*
- W.Tybor, K.Kowalski *Mechanika*

Równania Newtona punktu materialnego

W układzie inercjalnym, definiowanym przez pierwszą zasadę dynamiki Newtona, dynamiką ruchu rządzi druga zasada dynamiki Newtona:

$$m\ddot{\vec{r}} = \vec{F}(\vec{r}, \dot{\vec{r}}, t) \tag{1}$$

Prawa strona jest sumą wektorową sił działających na cząstkę.

W układach nieinercjalnych ratujemy prawdziwość zasady wprowadzając siły bezwładności (pozorne).

Jest to układ trzech równań skalarnych drugiego rzędu.

Jeżeli siła wypadkowa nie zależy od czasu, układ jest *autonomiczny*.

Całkowanie jednowymiarowego równania Newtona

Jeżeli cząstka porusza się tylko w jednym wymiarze, to równanie Newtona przyjmuje postać:

$$m\ddot{x} = F(x, \dot{x}, t) \tag{2}$$

Jeżeli F zależy tylko od $\dot{x}$, to rozwiązujemy równanie przez separację zmiennych: $t - t_0 = \int_{v=v_0}^{v} \frac{\mathrm{d}v}{F(v)}$.

Przykład: Ruch pod wpływem siły oporu

Jeżeli F zależy tylko od x, to mnożymy obie strony przez $\dot{x}$: $m\dot{x}\ddot{x} = F(x)\dot{x} \Rightarrow \frac{\mathrm{d}}{\mathrm{d}t}\left(\frac{1}{2}m\dot{x}^2\right) = F(x)\dot{x} \Rightarrow \frac{1}{2}m\dot{x}^2 = \int_{x=x_0}^{x} F(x)\mathrm{d}x + \frac{1}{2}m\dot{x}_0^2$ i dalej przez separację zmiennych (rozwiązanie poprzez całkę energii).

Przykład: Oscylator harmoniczny, wahadło matematyczne

Równanie liniowe o stałych współczynnikach z zależnym od czasu członem wymuszającym - transformata Laplace'a.

Równania Newtona układu punktów materialnych

Równania Newtona układu cząstek swobodnych

$$\forall i \; m_i \ddot{\vec{r}}_i = \vec{F}_i^Z(\vec{r}_i, \dot{\vec{r}}_i) + \sum_j \vec{F}_{ij}^W(\vec{r}_i, \vec{r}_j), \tag{3}$$

gdzie:

- $\vec{r}_i$ - wektor położenia cząstki
- $\vec{F}_i^Z(\vec{r}_i, \dot{\vec{r}}_i)$ - suma sił zewnętrznych działających na i-tą cząstkę
- $\vec{F}_{ij}^W(\vec{r}_i, \vec{r}_j)$ - suma sił pochodzących od cząstki j i działających na cząstkę i.

III zasada dynamiki: $\vec{F}_{ij}^W(\vec{r}_i, \vec{r}_j) = -\vec{F}_{ji}^W(\vec{r}_j, \vec{r}_i)$

Zasada zachowania pędu

Wysumujmy równania (3) stronami:

$$\frac{\mathrm{d}}{\mathrm{d}t}\sum_i m_i\dot{\vec{r}}_i = \sum_i \vec{F}_i^Z(\vec{r}_i, \dot{\vec{r}}_i) \tag{4}$$

pochodna całkowitego pędu układu jest równa sumie sił zewnętrznych $\Rightarrow$ w układzie izolowanym pęd jest zachowany.

Po scałkowaniu po przedziale czasu Δt: $\Delta p = \int_{t=0}^{\Delta t} \vec{F}(t)\mathrm{d}t$. Prawą stronę tej równości nazywamy *impulsem siły*.

Zasada zachowania pędu

Sumując układ równań (3) otrzymamy równanie ruchu środka masy:

$$\left(\sum_i m_i\right) \frac{\mathrm{d}^2}{\mathrm{d}t^2} \frac{\sum_i m_i \vec{r}_i}{\sum_i m_i} = \sum_i \vec{F}_i^Z(\vec{r}_i, \dot{\vec{r}}_i) \tag{5}$$

$$M\ddot{\vec{R}} = \sum_i \vec{F}_i^Z(\vec{r}_i, \dot{\vec{r}}_i) \tag{6}$$

- układ jako całość zachowuje się tak, jakby miał masę skupioną w swoim środku ciężkości, ale do wyznaczenia wypadkowej sił zewnętrznych musimy wysumować po rzeczywistych położeniach cząstek.

Dynamika układów o zmiennej masie

Załóżmy, że do punktu materialnego o masie m i prędkości $\vec{v}$ w jednostce czasu dt dokleja się masa dm poruszająca się względem punktu z prędkością $\vec{w}$. Dodatkowo, na punkt materialny działa siła zewnętrzna $\vec{F}$.

Porównując przyrost pędu otrzymujemy: $\dot{\vec{p}} = \vec{F} + \dot{m}(\vec{v} + \vec{w})$, lub $m\ddot{\vec{r}} = \vec{F} + \dot{m}\vec{w}$. Ostatni składnik jest siłą generowaną przez przybywającą masę.

Przykład: Produkty spalania opuszczają rakietę ze stałą prędkością $\vec{w}$ względem rakiety w stałym tempie ρ (masa na jednostkę czasu).

W polu grawitacyjnym Ziemi mamy równanie: $m\ddot{\vec{r}} = m\vec{g} - \rho\vec{w}$. Przy rozwiązywaniu wygodnie jest zamienić zmienną niezależną: $t \mapsto m$. Mamy: $\dot{\vec{r}} = -\rho\ \mathrm{d}r/\mathrm{d}m \overset{ozn}{=} -\rho\vec{r}'$, $\ddot{\vec{r}} = \rho^2\vec{r}''$ i równanie przyjmuje postać:

$$\vec{r}'' = \frac{\vec{g}}{\rho^2} - \frac{1}{m}\frac{\vec{w}}{\rho} \tag{7}$$

Całkujemy dwukrotnie obustronnie z warunkiem początkowym $\vec{r}(m_0) = r_0$, $\vec{r}'(m_0) = -\vec{v}_0/\rho$:

$$\vec{r}' = -\vec{v}_0/\rho + \frac{\vec{g}}{\rho^2}(m - m_0) - \frac{\vec{w}}{\rho}\ln\frac{m}{m_0} \tag{8}$$

$$\vec{r} = \vec{r}_0 - \frac{\vec{v}_0}{\rho}(m - m_0) + \frac{\vec{g}}{2\rho^2}(m - m_0)^2 - \frac{\vec{w}m_0}{\rho}\left(\frac{m}{m_0}\left(\ln\frac{m}{m_0} - 1\right) + 1\right) \tag{9}$$

$$\vec{r} = \vec{r}_0 + \vec{v}_0(t - t_0) + \frac{\vec{g}}{2}(t - t_0)^2 - \frac{\vec{w}m_0}{\rho}\left(\frac{m}{m_0}\left(\ln\frac{m}{m_0} - 1\right) + 1\right), \tag{10}$$

gdzie $m/m_0 = 1 - \rho/m_0(t - t_0)$. Gdy $\rho/m_0(t - t_0) << 1$, z rozwinięcia logarytmu w szereg dostaniemy wzór przybliżony:

$$\vec{r} = \vec{r}_0 + \vec{v}_0(t - t_0) + \frac{1}{2}\left(\vec{g} - \frac{\rho}{m_0}\vec{w}\right)(t - t_0)^2. \tag{11}$$

Zasada zachowania momentu pędu

Wymnóżmy równania (3) lewostronnie przez $\vec{r}_i$ i wysumujmy:

$$\sum_i \vec{r}_i \times m_i \ddot{\vec{r}}_i = \sum_i \vec{r}_i \times \vec{F}_i^Z(\vec{r}_i, \dot{\vec{r}}_i) = \vec{M}. \tag{12}$$

Prawa strona jest całkowitym momentem sił zewnętrznych działających na układ.

Zakładamy, że siły wewnętrzne pomiędzy punktami materialnymi w układzie działają wzdłuż linii łączącej te punkty (*siły centralne*).

Wtedy $\vec{r}_i \times \vec{F}_{ij} + \vec{r}_j \times \vec{F}_{ij} = (\vec{r}_i - \vec{r}_j) \times \vec{F}_{ij} = 0$ i wkłady do $\vec{M}$ od momentów sił wewnętrznych się parami znoszą.

Zasada zachowania momentu pędu

Ze wzoru na pochodną iloczynu możemy zauważyć, że

$$\vec{r}_i \times m_i \ddot{\vec{r}}_i = \frac{\mathrm{d}}{\mathrm{d}t}\left(\vec{r}_i \times m_i \dot{\vec{r}}_i\right) - \dot{\vec{r}}_i \times m_i \dot{\vec{r}}_i = \frac{\mathrm{d}}{\mathrm{d}t}\left(\vec{r}_i \times m_i \dot{\vec{r}}_i\right) \tag{13}$$

Lewa strona równania (12) jest pochodną wielkości $L = \sum_i \vec{r}_i \times \vec{p}_i$ nazywanej *momentem pędu* układu.

Otrzymujemy w ten sposób równość:

$$\dot{\vec{L}} = \vec{M} \tag{14}$$

Pod nieobecność zewnętrznego momentu sił, moment pędu układu cząstek jest zachowany.

Zasada zachowania momentu pędu

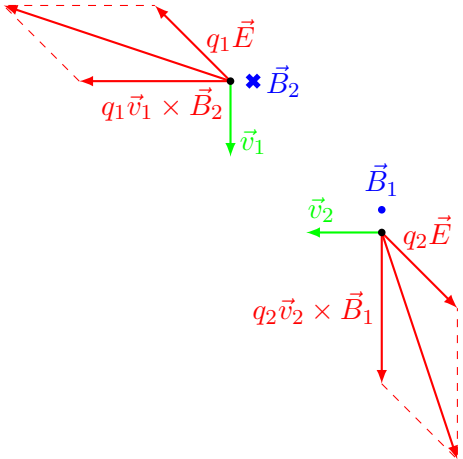

Przykładem siły niecentralnej jest siła Lorenza

Moment pędu układu nie jest zachowany

Promieniowanie unosi moment pędu z układu

Zasada zachowania pędu będzie zachowana, jeżeli uwzględnimy moment pędu pola elektromagnetycznego.

Zasada zachowania energii

Pomnóżmy skalarnie każde z równań Newtona przez $\dot{\vec{r}}_i$ i zsumujmy je ze sobą. Otrzymamy:

$$\frac{\mathrm{d}}{\mathrm{d}t}\frac{1}{2}\sum_i m_i \dot{\vec{r}}_i^{\,2} = \sum_{i=1}^{n} \vec{F}_i \cdot \dot{\vec{r}}_i \tag{15}$$

Wyrażenie po lewej stronie to pochodna energii kinetycznej układu. Po scałkowaniu:

$$E_K(t) - E_K(0) = \sum_i \int_{\vec{r}_i(0)}^{\vec{r}_i(t)} \vec{F}_i \cdot \mathrm{d}\vec{r}, \tag{16}$$

czyli zmiana energii kinetycznej układu jest równa pracy sił (wewnętrznych i zewnętrznych).

Jeżeli część sił działających na cząstkę są siłami potencjanymi, tzn. można je zapisać jako $\vec{F} = -\vec{\nabla} E_P$, wtedy $\int_{\vec{r}_i(0)}^{\vec{r}_i(t)} \vec{F}_i \cdot \mathrm{d}\vec{r} = E_P(0) - E_P(t)$.

Zasada zachowania energii

Całka z każdej siły potencjalnej wprowadza do równania (16) różnicę energii potencjalnej. Po przerzuceniu tych różnic na drugą stronę otrzymamy:

$$\Delta(E_K + E_P) = \sum_i \int_{\vec{r}_i(0)}^{\vec{r}_i(t)} \vec{F}_i \cdot \mathrm{d}\vec{r}. \tag{17}$$

Po lewej stronie pozostają prace sił niepotencjalnych, a po lewej jest przyrost całkowitej energii układu.

Siła jest potencjalna, jeżeli zależy tylko od położeń. Pole takiej siły jest potencjalne wtw gdy $\vec{\nabla} \times \vec{F} = 0$ [1].

Praca siły potencjalnej zależy tylko od punktu początkowego i końcowego, nie od drogi je łączącej.

[1]

Zasada zachowania energii

Całka z każdej siły potencjalnej wprowadza do równania (16) różnicę energii potencjalnej. Po przerzuceniu tych różnic na drugą stronę otrzymamy:

$$\Delta(E_K + E_P) = \sum_i \int_{\vec{r}_i(0)}^{\vec{r}_i(t)} \vec{F}_i \cdot \mathrm{d}\vec{r}. \tag{17}$$

Po lewej stronie pozostają prace sił niepotencjalnych, a po lewej jest przyrost całkowitej energii układu.

Siła jest potencjalna, jeżeli zależy tylko od położeń. Pole takiej siły jest potencjalne wtw gdy $\vec{\nabla} \times \vec{F} = 0$ [1].

Praca siły potencjalnej zależy tylko od punktu początkowego i końcowego, nie od drogi je łączącej.

[1] Gdy siła jest określona na obszarze jednospójnym, konsekwencja lematu Poincaré

Zasada zachowania energii

Twierdzenie Koeniga

Energia kinetyczna układu punktów materialnych jest równa:

$$E_K = \frac{1}{2}M\dot{\vec{R}}^2 + \sum_i \frac{1}{2}m_i\dot{\vec{r}}_i'^2,$$

gdzie M - masa całkowita, $\vec{R}$ - położenie środka masy, $\vec{r}_i' = \vec{r}_i - \vec{R}$ - położenie w układzie środka masy.